

NEMES NAGY ÁGNES FRANCIA NYELVŰ UJJGYAKORLATA

Baráti ajándékozás révén került Bán Zoltán Andrástól birtokomba egy kis papírdarab, egy nagyobb lapról leszakított kisebb rész, amit nyugodtan fecninek is nevezhetünk. Csakhogy erre a fecnire Nemes Nagy Ágnes egy négysoros francia verset írt, a hátoldalára pedig egy női alakot rajzolt. A kézírás jól felismerhető és azonosítható, a jellegzetes vonalvezetésű rajza pedig jól beleillik a már ismertek sorába.¹ A szerzőséget tanúsítja a lapra írt idegenkezű rájegyzés is: „Nemes Nagy Ágnes rajza és kézírása”. Bán Zoltán András elmondása alapján a kéziratot egy antikváriumi vásárlás során találta Nemes Nagy Szárazvillám című, 1957-ben megjelent, verseket és műfordításokat tartalmazó kötetének egy dedikált példányában, melynek ajánlása így szól: „Szomráky Sándornak / barátsággal, szeretettel / 1957. nov. 20-án / Nemes Nagy Ágnes”. A címzett, Szomráky Sándor (1926–1992) mára gyakorlatilag teljesen elfeledett költő és műfordító volt, 1957-től évtizedeken keresztül a *Nők Lapja* munkatársa. Költőként a negyvenes évek végén indult, de életében mindössze egy kötete látott napvilágot (*Mint akinek élete bezárul*, 1957), később már csak posztumusz jelent meg a hátrahagyott verseit és műfordításait közlő *Már senki sem óriz* (1993). Angol, német és francia nyelvből is fordított, Nemes Nagy Ágnessel két gyűjteményben együtt szerepeltek (*John Keats versei*, 1962 és *Shelley versei*, 1963). „Kicsit furcsa figura volt”, mondta róla Lator László, ezért is lett belőle regényhős, ugyanis Mándy Iván a *Fabulya feleségei* Turcsányiját róla mintázta.² A kéziratban lévő rájegyzés azonban nem Szomráky kézírása; mégis valószínű, hogy az ő tulajdonában volt a kis rajzos-verses papírlap is. De bizonyos csak annyi, hogy Nemes Nagy Ágnes valamikor írt egy négysoros kis francia verset, a hátlapjára rajzolt egy női alakot – esetleg fordítva: először rajzolt, és utána írt. Többet nem tudunk. Csak magából a négy sorból indulhatunk ki.

A vers így szól:

*La vie est vaine,
Un peu de haine,
Un peu d'espoir,
Et puis: bonsoir.*

Dunajcsik Mátyás fordításában:³

*Az élet hiúság,
Egy kis gonoszság,
Egy kis remény,
Aztán: jó éjt!*

¹ Nemes Nagy Ágnes *verskézíratai és rajzai*. Vál. és szerk.: Kemény Aranka. Bp., 2004.

² Darvasi Ferenc: „Természetesnek éreztük, hogy nem publikálhatunk”. Beszélgetés Lator László költővel. In: *Uő: Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról*. Bp., 2015. 263–273.

³ Dunajcsik Mátyás segítségét ezúton is nagyon köszönöm.

Természetesen nemcsak lehetőség, de kötelesség is élni a gyanúval, hogy nem egy francia nyelven írt eredeti Nemes Nagy-verssel állunk szemben, hanem esetleg egy létező francia nyelvű vers lejegyzésével. A kezdősor alapján nem is nehéz megtalálni a vers eredetijét:

*La vie est vaine,
Un peu d'amour,
Un peu de haine,
Et puis — Bonjour!*

*La vie est brève:
Un peu d'espoir,
Un peu de rêve
Et puis — Bonsoir!*

Magyarul:

*Az élet hiúság:
Szerelmes hajnalok,
És gonosz éjszakák,
Aztán meg – Jó napot!*

*Az élet oly rövid:
Remények délután,
És álmok reggelig,
Aztán – Jó éjszakát!*

(Dunajcsik Mátyás fordítása)

Szerzőjét sokáig annál nehezebb volt azonosítani. A verset ugyanis tulajdonították többek közt Alfred de Musset (1810–1857), Paul Verlaine (1844–1896) francia költőknek, de George du Maurier (1834–1896) francia származású brit írónak is, aki a saját korában nagyon népszerű, 1894-ben megjelent *Trilby* című regényét a francia vers angol nyelvű adaptációjával zárja. (A könyvet magyarul 1897-ben adták ki, azonos címen, Szerdahelyi Sándor fordításában.) Sőt egy magyarországi politikai hírlapi cikk mint „francia utcai nótá”-t idézi. A vers magyarországi recepciója emellett leginkább a Musset-vonalhoz csatlakozik, például báró Wlassics Tibor Antal (1883–1931) földművelésügyi minisztériumi tanácsos, aki szabadidejében írogatott is, az 1913-ban *Meglátások* címmel megjelent első kötete elején épp mint Musset-verset idézi mottóként.

Ezután számos változata alakult ki a versnek, és mivel a nyolcsoros, kereszttrimes, több címen is terjedő költemény jól énekelhető, többen, több nyelven meg is zenésítették, ami persze tovább segítette a terjedést. A vers népszerű lett. Annyira, hogy az egyik fellelt kottán valaki még egy harmadik versszakot is hozzátoldott a szerző nevében, mindenféle jelzés nélkül:⁴

*La vie est telle
que Dieu la fit;
et telle quelle,
elle suffit!*

⁴ *Le Vie est Vaine – A Song of Life*. Words by Leon de Montelaeken. Music and English Version by Teresa del Riego. London, é. n.

Azaz:

*Az élet épp ilyen,
Isten szabta ki rég,
S olyannak, amilyen,
Pontosan elég!*

(Dunajcsik Mátyás fordítása)

A változatokról már 1901-ben angol nyelvű összefoglalás született, melynek szerzője is – mint azt az utolsó jegyzetben közli – csak cikke lezárása után tudta meg az eredeti költő nevét.⁵ 1951-ben pedig a *Spectator*ban versenyt hirdettek, hogy ki tud jobb feldolgozást írni a versből.⁶ Viszont jellemző, hogy még ez a cikk is szóvá tette a bizonytalanságot a szerzőt illetően.

Pedig az tudható. A vers eredeti szerzője egy mára teljesen ismeretlen belga-spanyol költő, Léon van Montenaeken. Egyetlen spanyol nyelvű tanulmányt találtam róla, ennek adataiból állt össze egy rövid életrajz:⁷ Montenaeken 1859. február 26-án született Antwerpenben, de már egészen kisgyermekkorától – 1862-től –, szülei költözése miatt, Sevillában élt. Apja

⁵ M. R.: *Peu de chose. Eight lines in eight versions. The Irish Monthly*, 1901. márc., 139–142.

⁶ Ian Fleming: *Spectator Competition No 33. The Spectator*, 1950. szept. 15., 11.

⁷ Marta Gine – Marta Palenque: *El poeta hispano-belga Léon van Montenaeken. Cédille, revista de estudios franceses*. 2018. ápr., 477–507.

kereskedő volt. Léon előbb a berni egyetemen filozófiát tanult, de tanulmányait nem fejezte be, inkább folytatta apja üzleteit, Belgiumban és Spanyolországban egyaránt voltak gazdasági érdekeltségei, és talán üzletszerűen is hódolt a bélyegkereskedelemnek. Egyetlen kötete jelent meg, a *Futile rimes*, amit 1879-ben adott ki a Libraire des Bibliophiles nevű bibliofil kiadó, amely nagy szerepet játszott a francia szimbolisták fölfedezésében. Nyolc versét beválogatták a *Jeune Belgique Parnasse* című reprezentatív antológiába (1887); Montenaeken versei közvetlenül Maurice Maeterlinck (1862–1949), az 1911-ben irodalmi Nobel-díjas költő versei után következnek. (Még ha csak az ábécérend miatt is kerültek egymás mellé, Maeterlinck korabeli népszerűsége talán az ő verseit is olvastatta az érdeklődőkkel.) A későbbi, de már szerzőjétől függetlenül *Peu de chose* terjedése is inkább ebből az antológiából indult, mint a költő saját kötetéből. Montenaeken megélte szerzőtlenített, sőt sokszor áttulajdonított versének kétes értékű sikerét; 1929. október 20-án halt meg Sevilleben.

A kérdés az, hogy Nemes Nagy Ágnes honnan ismerhette a számos átdolgozás alapjául szolgáló, de gyakorlatilag ismeretlen eredeti verset?

Nem kizárt persze, hogy Nemes Nagy magát az 1879-es Montenaeken-kötetet, esetleg a belga antológiát forgatta, de valószínűsíthetően más volt a forrása.

Bizonyos, hogy a vers a huszadik és huszonegyedik század olvasójának leginkább egy nagy példányszámban és sok nyelven kiadott krimiből lehet ismerős. Ugyanis Agatha Christie az 1937-ben megjelent *Death on the Nile* című regényében idézi a verset: Hercule Poirot felügyelő szavalja el komoran az egyik gyanúsítottnak. Mind a nyolc sort, franciául.

A regény már a következő évben megjelent magyarul, Kosáryné Réz Lola fordításában, valami sajátos ok miatt *Poirot kéjutazáson* címmel – ebből azonban a vers hiányzik.⁸ (Kosáryné fordítása inkább átdolgozás – nyilván a kiadó kérésének eleget téve több helyen rövidített a szövegen.) Később ugyanez a fordítás megjelent 1962-ben is (természetesen a vers nélkül),⁹ míg végül 1987-ben Szabó Zoltán új fordításában adták ki, immár *Halál a Niluson* címmel és teljes terjedelmében, azaz benne a nyolcsoros kis verssel, amelyet a kiadás eredeti nyelven közöl, de jegyzetben adja magyarul prózában: „Hasztalan az élet, egy kis szerelem, egy kis gyűlölet, és aztán jó napot. Rövid az élet, egy kis remény, egy kis álmódzás, és aztán jó éjszakát”.¹⁰

Az pedig tudható, hogy Nemes Nagy Ágnes kedvelte Agatha Christie krimijeit. A krimifő halálakor írt esszéjében elemzi „szakmai kiválóságát”, amelyet éppen az szavatol, hogy „a szerkesztés tudora”, akinek azonban „esze ágában sincs irodalmiasnak lenni. Nem tukmálja ránk a lelkét, nem brillírozik »egyéni« alakábrázolással, mélyenszántó társadalmi körképpel, nem áriázik – alig-hamis – pszichológiát. Az ő regénye az, ami. És abban hiánytalan”.¹¹

A krimi műfaját azonban nem tartotta irodalomnak. „Egyszerűen másra használom, mint az irodalmat”, írta ugyanebben az esszéjében, és éppen a belgiumi utazásukról írott útinaplójából derül ki, hogy Agatha Christie könyveit pihenésre használta. 1977. június 18-án írta: „Ebéd után: újságos. Balázs megveszi a *Die Weltet*, én három darab Agatha Christie-t. Ettől lázba esem. Én hülye! Hogy eddig erre nem gondoltam. Persze hogy francia nyelvű krimit kell venni. Éljen, éljen, hazamegyünk, olvasok. Az első nap, hogy némileg relaxálódom”.¹²

Nem lehetetlen, hogy éppen ekkor vette meg a *Halál a Niluson* francia fordítását (*Mort sur*

⁸ Agatha Christie: *Poirot kéjutazáson*. Ford.: Kosáryné Réz Lola, Palladis, Bp., 1938.

⁹ Agatha Christie: *Poirot kéjutazáson*. Ford.: Kosáryné Réz Lola, Fórum, Újvidék, 1962.

¹⁰ Agatha Christie: *Halál a Niluson*. Ford.: Szabó Zoltán, Európa, Bp., 1987, 248.

¹¹ Nemes Nagy Ágnes: Az igazi krimi. Agatha Christie (1891–1976) halálára. In: *Úó: Az élők mértana. Prózai írások*. Szerk.: Honti Mária. Bp., 2004. II., 610–611.

¹² Nemes Nagy Ágnes: Brüsszeli út. In: *Az élők mértana*, II., 69.

le Nil) is. Nagyon frappáns lenne, ha éppen a belga fővárosban olvasta volna azt a regényt, amelyben a belga felügyelő egy belga költő versét szavalja, de erre semmi bizonyíték.

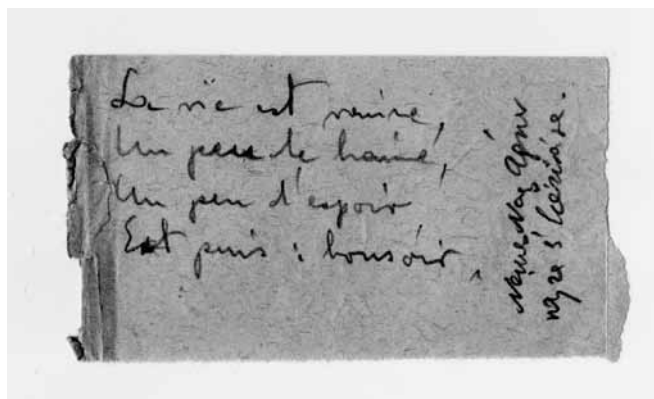
A helyzetet tovább bonyolítja, hogy létezik a Montenaeken-versnek egy speciális változata, amit a 20. század eleji sajtóban többször is idéztek. Előbb még mint párizsi utcadalt: egy politikai levelező – aki Zimonyból küldött közleményt – a szerb politika helyzetehez hasonlította, s adta a verset (amit aznap olvasott) saját fordításában is: „Hiú az élet, / Egy csöpp reményt ha ád, / S csöpp gyűlölséget. / Aztán — jóéjszakát.”¹³ Később pedig már mint Musset („elkeseredett”) versét idézték többen is.¹⁴ Sőt Wlassics Tibor szintén az alábbi változatot tette meg kötete mottójául (persze mint Musset költeményét), melyet idéz a könyvről írott kritika is.¹⁵

Szemponunktából most nem fontos megválaszolni azt a textológiai kérdést, hogy mi történt 1903 és 1908 között, amikor is az utcadalból Musset-vers lett; ezt a szövegforrást jelenleg nem ismerjük. Sokkal fontosabb az, hogy az öt (valójában négy) szöveghely némiképp eltérő központozással, de a lényegét tekintően azonos szöveggel közli a négy soros (!) verset:

*La vie est vaine
Un peu d'espoir,
Un peu de haine,
Et puis bonsoir!*

Létezett tehát egy olyan francia szövegváltozat, amely egy strófában egyesítette a két versszakot. Ugyanakkor ez a változat nem azonos, csak majdnem megegyező azzal, amit Nemes Nagy Ágnes a kis papírra írt. Ő a 2. és 3. sorok felcserélésével keresztrimesből párosrímes képletűvé változtatta a dalt.

Végző soron nem lehet bizonyosan megválaszolni, hogy melyik forrásból milyen költői átalakítást végzett: vagy az eredeti nyolcsoros versből maga sűrítette mesterien a négy soros kis költeményt, vagy a már korábban létező, gyakran Musset-nek tulajdonított négy soros változatot alakította át párosrímes formájúvá. Még akkor is önálló, új változatot hozott létre, ha esetleg csak reprodukálni akarta a verset, és rosszul emlékezett a négy sorra – mert ez is egy lehetőség.

¹³ Politikai hullámok. *Budapesti Hírlap*, 1903. febr. 1., 4–5.

¹⁴ S. Spurrier: Bátor Marianna, *Az Újság*, 1908. febr. 9., 21. és Vay Sándor: Firkálás, *Pesti Hírlap*, 1912. febr. 11., 65–67.

¹⁵ Vay Sándor: Tibi könyve, *Pesti Hírlap*, 1913. jún. 1., 65–67.